

УДК 347.725.031(477)

Костова Наталія Іванівна,

к.ю.н., доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

НЕЮРИСДИКЦІЙНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЗАСНОВНИКІВ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Постановка проблеми. Дослідження питань судового захисту цивільним законодавством також виявляє можливість здійснення самозахисту прав та законних інтересів, результат якого досягається швидше, ніж при здійсненні захисту в судовому чи адміністративному порядку.

Стан дослідження теми. Доволі часто при укладанні цивільно-правових договорів один із розділів присвячується визначенню процедури розв'язання спірних ситуацій, які виникають у зв'язку з невиконанням чи неналежним виконанням умов договору. При цьому зазначається, що розв'язання спорів відбувається в судовому порядку відповідно до вимог законодавства. Звернення до судового захисту є характерним й у разі виникнення спірних ситуацій при заснуванні акціонерних товариств. Такий підхід є виправданим коли мова йде про способи захисту, які не можуть застосовуватись засновниками самостійно. Наприклад, визнання установчих документів недійсними.

Метою ж цього дослідження є визначення неюрисдикційного захисту, яке спрямоване на попередження порушення прав та інтересів засновників товариства, самого товариства та його майбутніх акціонерів.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до ст. 19 Цивільного кодексу України самозахистом є застосування особою засобів протидії, які не заборонені законом та не суперечать моральним засадам суспільства.

Самозахист – це допущені законом або договором дії управомоченої особи, спрямовані на забезпечення недоторканності права, припинення порушень і ліквідацію наслідків такого порушення, є різновидом неюрисдикційної форми захисту суб'єктивних цивільних прав і інтересів, що охороняються законом [1, с. 82].

В широкому значенні самозахист – це будь-які дії правомочної особи, пов'язані із захистом

суб'єктивного права від порушення (у тому числі подача позову, скарги, самостійний захист цивільних прав у суді без допомоги адвоката тощо). Самозахист у вузькому значенні – це вчинення правомочною особою не заборонених законом фактичних дій, на відведення, зменшення негативних наслідків такого порушення. У цьому випадку такі фактичні дії спрямовані на припинення порушення та ліквідацію його наслідків [2, с. 31].

Характерними ознаками права на самозахист є такі: 1) воно надає особі можливість самостійно здійснювати захист, не звертаючись до юрисдикційного органу (що не виключає можливість товариської допомоги та сприяння органів, що не вирішують справу по суті); 2) це право виникає у разі порушення чи створення реальної загрози порушення прав або інтересів; 3) це право може реалізуватися за допомогою заходів, які відповідають загальним або спеціальним критеріям правомірності, що відрізняє самозахист від самоуправства, дії під час якого вчиняються з порушенням встановленого порядку; 4) воно є цільовим правом і здійснюється з метою попередження, припинення порушення права або ліквідації наслідків порушення, що відрізняє самозахист від самосуду, спрямованого на покарання [3, с. 20].

Самозахист корпоративних прав відбувається шляхом реалізації наданих учасникам законодавством та внутрішніми актами товариства можливостей по забезпеченню своїх прав без звернення до суду чи інших спеціальних державних органів. В корпоративних правовідносинах, на відміну від інших, ця форма відіграє значну роль в захисті прав, що безпосередньо впливає з особливостей корпоративних правовідносин, корпоративного управління та організації діяльності господарських товариств [4, с. 80].

Як зазначає А.П. Кольосов, специфіка самозахисту у корпоративних конфліктах виявляється в

можливості вибору і безпосереднього застосування різноманітних альтернативних процедур і способів розв'язання спорів. При самозахисті корпоративних прав та інтересів дії особи спрямовані також на захист прав та інтересів інших учасників корпоративного конфлікту, на попередження інших форм неправомірної поведінки у корпоративних правовідносинах [5, с. 20].

Самостійна діяльність правомочних осіб по захисту корпоративних прав може носити як фактичний, так і юридичний характер. Дії фактичного порядку вчиняються правомочним суб'єктом при самозахисті корпоративних прав, а його самостійні дії юридичного характеру мають місце при застосуванні ним до осіб, що порушують корпоративні права, заходів оперативного впливу. У зв'язку з цим в межах неюрисдикційної форми захисту О.А. Кулик виділяє фактичний і юридичний порядок захисту корпоративних прав [6, с. 35].

Залежно від порядку реалізації самозахисту виділяють:

1. безпосередній порядок самозахисту корпоративних прав, який передбачає самостійні дії учасників товариства без залучення інших суб'єктів, зокрема органів управління товариством. Першочерговою можливістю самозахисту в цьому аспекті є можливість брати участь в управлінні справами товариства, наприклад, шляхом голосування на загальних зборах приймати рішення, які унеможливають порушення своїх прав;

2. опосередкований порядок самозахисту, який потребує залучення до захисту своїх прав органів управління акціонерним товариством. Важливе значення у плані самозахисту прав акціонерів має право, в передбачених законом випадках, вимагати викупу товариством належних йому акцій (так зване право на незгоду), коли він не брав участі чи незгідний з прийнятими загальними зборами рішеннями [7, с. 58].

Таким чином за акціонерами визнається право на самозахист їх корпоративних прав. На нашу думку, неюрисдикційна форма захисту є прийнятною й для захисту прав та інтересів засновників акціонерного товариства.

Відповідно до ч.2 ст. 19 Цивільного кодексу способи самозахисту можуть обиратися самою особою чи встановлюватися договором або актами цивільного законодавства. Вважається, що способи самозахисту прав засновників акціонерного товариства в першу чергу мають бути визначені у договорі про заснування товариства.

Способи самозахисту цивільних прав по їх спрямованості поділяються на:

1. способи самозахисту, спрямовані на забезпечення недоторканності права (стосовно договірних відносин така функція може розглядатися як

забезпечення виконання зобов'язань, оскільки невиконання або неналежне їх виконання боржником буде порушенням прав кредитора в зобов'язанні);

2. способи самозахисту, спрямовані на припинення порушення прав;

3. способи самозахисту, спрямовані на відновлення порушеного права або на компенсацію шкоди, заподіяної порушенням.

Умовність такої класифікації полягає в тому, що більшість способів самозахисту при своїй реалізації спрямовані на виконання всіх трьох задач: припинення порушення, забезпечення недоторканності права, ліквідацію наслідків порушення.

Із способів, передбачених для судового захисту, самозахист може відбуватись лише такими, як: 1) припинення дії, яка порушує право; 2) відновлення становища, яке існувало до порушення; 3) зміна правовідносин; 4) припинення правовідносин; 5) відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди. Інші способи передбачають необхідність винесення рішення юрисдикційними органами [8, с. 20].

Відшкодування збитків є одним із найбільш розповсюджених способів захисту порушених прав. Відшкодування збитків може здійснюватись не лише в судовому порядку. В позасудовому порядку збитки можуть відшкодовуватись якщо, наприклад, сторони визначили у договорі як наслідок його невиконання чи неналежного виконання, обов'язок відшкодування збитків, та винна сторона виконала його належним чином.

Так, у договорі про створення акціонерного товариства може бути передбачено обов'язок відшкодування збитків, завданих несвоєчасним поверненням внесених засновниками вкладів в рахунок оплати акцій у випадку незаснування товариства.

Також вважається, що як спосіб самозахисту може застосовуватись заміна за рішенням засновників товариства особи, уповноваженої на вчинення дій по заснуванню товариства. Такий спосіб самозахисту може застосовуватись, якщо уповноважена особа внаслідок невиконання чи неналежного виконання покладених на неї обов'язків створює загрозу неможливості реєстрації товариства та завдає шкоди засновникам товариства [9, с. 401].

Ще одним важливим питанням, на якому вважається за необхідне зупинитись при дослідженні неюрисдикційного захисту прав засновників товариства, є визначення можливості та доцільності розширення практики застосування альтернативних способів вирішення спорів.

До альтернативних способів розв'язання спорів традиційно відносяться: медіація, примирення, розгляд справ у третейських судах, які мають свої особливості застосування, процедуру проведення, права та обов'язки учасників [10, с. 14-17].

Для того, щоб з'ясувати можливість застосування окремих способів альтернативного розв'язання спорів, які виникають при заснуванні акціонерного товариства, вважається за необхідне розкрити їх зміст та особливості.

Медіація – це закритий процес, під час якого нейтральна третя сторона, яка називається медіатором, допомагає зацікавленим сторонам проаналізувати та спробувати врегулювати їхній спір. Сторони мають можливість окреслити проблеми, обговорити свої інтереси, думки та почуття, обмінятися інформацією та дослідити ідеї щодо шляхів розв'язання спору.

Примирення – це вид медіації, при якому сторони залучають до врегулювання спору нейтральну третю сторону (мирового посередника), який зустрічається окремо із кожною зі сторін, намагаючись допомогти їм знайти спільну мову. Примирення відрізняється від медіації тим, що основна його мета – примирити сторони, переважно, шляхом компромісів та поступок. При медіації медіатор намагається спрямовувати обговорення таким чином, щоб оптимізувати потреби сторін, бере до уваги їхні почуття та переформулює заяви.

Міні-судовий процес – це закритий узгоджений процес, при якому адвокати кожної сторони роблять короткі презентації про справу немовби в суді. За презентаціями спостерігає нейтральний радник, а також представники від кожної сторони, як правило, виконавчі особи високого рівня на підприємстві, уповноважені врегулювати спір. Наприкінці презентацій представники роблять спробу знайти вихід із конфліктної ситуації. Якщо їм це не вдається, нейтральний радник, на прохання сторін, може зіграти роль медіатора.

Переговори – це добровільний і, як правило, неформальний процес, в ході якого сторони окреслюють проблеми, досліджують варіанти їхнього вирішення та шукають взаємно прийнятні шляхи врегулювання спору. Під час переговорів сторони конфлікту можуть бути представлені своїми адвокатами. Переговори відрізняються від медіації тим, що сторони спілкуються без посередництва нейтральної особи.

Приватне суддівство – це процес, при якому сторони спору домовляються найняти нейтральну особу як приватного суддю. Приватний суддя, який часто є колишнім суддею із досвідом у сфері врегулювання конфліктів, вислуховує обидві сторони та ухвалює рішення способом, аналогічним тому, як це робить справжній суддя. Залежно від правил суду рішення приватного судді може підлягати апеляційному оскарженню у державних судах [11, с. 62].

До переваг, які має медіація, слід віднести:

1. Медіація – це не публічна процедура розв'язання конфліктів, тому сторони уникають небажаного публічного розголошення конфлікту.

2. Терміни розв'язання конфліктів за допомогою медіації коротше, ніж при судовій процедурі. Крім того, вартість медіації значно менше ніж розміри судових витрат.

3. Гнучкість процедури дозволяє прийти сторонам до компромісного рішення, на відміну від присудження, яке обов'язкове до виконання.

4. Універсальність процедури. За допомогою медіації можна врегулювати і особисті, і ділові конфлікти.

Сфера застосування медіації при вирішенні корпоративних спорів доволі широка, хоча тут теж є свої обмеження. Наприклад, угода, що досягається за підсумками медіації, не може порушувати вимог законодавства у сфері корпоративного права. У зв'язку з цим там, де необхідний дозвіл, схвалення або інше узгодження певних рішень, застосування медіації може бути обмежена.

З іншого боку, відповідно до принципу нейтральності і безсторонності медіатора, медіатор не повинен консультувати сторони з питань корпоративного права. Сторони мають право привернути до врегулювання спорів юристів і інших фахівців, необхідних для ухвалення рішення, але вони повинні бути як мінімум знайомі з медіацією, а краще – пройти спеціальну підготовку. Дотримання цих умов дозволяє виключити дію не знайомих з медіацією фахівців на можливості сторін до самостійного досягнення угод.

Висновок. Вибір способів та форм захисту прав засновників акціонерного товариства залежить від таких чинників, як: спосіб порушення прав засновника; правовідносини, за участі в яких відбулось порушення прав засновника; особа порушника; наслідки відповідного порушення.

Способи захисту, які застосовуються в корпоративному праві, можуть бути поділені на дві категорії: універсальні, які застосовуються для захисту цивільних прав (відшкодування шкоди, припинення правовідношення тощо), а також спеціальні, які застосовуються у корпоративних відносинах (присудження до виконання акціонерним товариством зобов'язань засновників у зв'язку із заснуванням акціонерного товариства).

Враховуючи те, що після реєстрації товариства за рішенням загальних зборів на нього може покладатись відповідальність за зобов'язаннями, які виникли до реєстрації товариства та пов'язані з його заснуванням, з метою забезпечення прав акціонерного товариства, його кредиторів, видається доцільним передбачити у законодавстві можливість визнання договорів, укладених засновниками, недійсними.

Застосування засобів самозахисту засновниками товариства дозволило б швидше розв'язувати спірні ситуації, усунути негативні наслідки порушень їх прав та інтересів без звернення до судових органів.

Важливе значення для забезпечення прав та інтересів засновників акціонерних товариств має закріплення їх основних прав та обов'язків в договорі про заснування товариства. При цьому особливу увагу слід приділяти визначенню способів захисту прав та інтересів засновників товариства.

Застосування медіації при розв'язанні спорів, які виникають між засновниками товариства, має важливе практичне значення. Необхідність пошуку компромісу між засновниками акціонерного товариства, вирішення конфліктних ситуацій шляхом переговорів, а не в силу імперативних рішень органів державної влади, має виступати необхідною гарантією подальшої співпраці засновників як в

особистих інтересах, так і інтересах товариства. Адже без винайдення компромісів ще на початку заснування товариства сумнівним є подальше його функціонування.

На стадії заснування товариства медіація може використовуватись при вирішенні таких спорів: визначення особи, уповноваженої на вчинення дій по заснуванню товариства; спорів, які виникають щодо внесення внесків в рахунок оплати акцій товариства; спорів щодо встановлення кількості, видів акцій, визначення їх номінальної вартості та вартості акцій, яка має сплачуватись при заснуванні товариства; спорів, що можуть виникати при визначенні умов статуту товариства тощо.

ЛІТЕРАТУРА

1. Емцева И.А. Защита корпоративных прав в российском гражданском праве : дис. канд. юрид. наук. : 12.00.03 [Электронный ресурс] / Инна Александровна Емцева. – Саратов, 2004. – 192 с. – Режим доступа: <http://www.zexy-999.ru/item/items9618225.html>
2. Панченко М. Форми самозахисту приватної власності у цивільному праві України / М. Панченко. – Підприємництво, господарство і право. – 2007. – №1. – С. 31-34.
3. Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / О.І. Антонюк. – Х., 2004. – 20 с.
4. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) : монографія / За загред. В.В. Луця. – Тернопіль, Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
5. Колесов А.П. Гражданско-правовые способы защиты корпоративных прав и интересов : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / А.П. Колесов. – М., 2008. – 20 с.
6. Кулик А. А. Корпоративные права в системе гражданских прав : автореф. дис... канд. юрид. наук: специальность 12.00.03 / А. А. Кулик. – М., 2009. – 35 с.
7. Здійснення та захист корпоративних прав в Україні (цивільно-правові аспекти) : монографія / за заг. ред. В.В. Луця. – Тернопіль, Підручники і посібники, 2007. – 320 с.
8. Антонюк О.І. Право учасників цивільних правовідносин на самозахист : автореф. дис... канд. юрид. наук: специальность 12.00.03 / О.І. Антонюк. – Х., 2004. – 20 с.
9. Костова Н.І. Актуальні питання захисту прав засновників акціонерних товариств / Н.І. Костова // Форум права. – 2011. – № 3. – С. 398–402 [Електронний ресурс]. – Режим доступа: <http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/FP/2011-3/11knizat.pdf>
10. Севастьянов Г. Методы альтернативного разрешения коммерческих споров / Г. Севастьянов // Российская юстиция. – 2001. – № 6 – С. 14-17.
11. Ерік М. Рунессон, Марі-Лоранс Гі Передмова: Мервін Е. Кінг Медіація конфліктів і спорів у галузі корпоративного управління. – Всесвітній форум з питань корпоративного управління // Фокус 4. – С. 62-64.

Костова Наталія Іванівна

НЕЮРИСДИКЦІЙНИЙ ЗАХИСТ ПРАВ ЗАСНОВНИКІВ АКЦІОНЕРНОГО ТОВАРИСТВА

Стаття присвячена дослідженню, яке спрямоване на попередження порушення прав та інтересів засновників товариства, самого товариства та його майбутніх акціонерів.

Ключові слова: самозахист, неюрисдикційний захист прав засновників товариства, медіація, примирення, переговори, міні-судовий процес.

Костова Наталия Ивановна

НЕЮРИСДИКЦИОННАЯ ЗАЩИТА ПРАВ УЧРЕДИТЕЛЕЙ АКЦИОНЕРНОГО ОБЩЕСТВА

Статья посвящена исследованию, которое направлено на предупреждение нарушения прав и интересов учредителей общества, самого общества и его будущих акционеров.

Ключевые слова: самозащита, неюрисдикционная защита прав учредителей общества, медиация, примирение, переговоры, мини-судебный процесс.

Kostova Natalia Ivanovna

NON-JURISDICTIONAL PROTECTION OF THE RIGHTS OF FOUNDERS OF THE JOINT STOCK COMPANY

The article is devoted to the research, which is aimed at preventing violations of the rights and interests of the founders of the company and its future shareholders.

Keywords: self-defense, non-jurisdictional protection of the rights of the founders of the company, mediation, conciliation, negotiation, court proceedings.